

“BOBURNOMA” ASARINING MAZMUN MOHIYATI

Ravshanova Madina Zafarbek qizi

University of Business and Science

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarining mazmun-mohiyati, badiiy-estetik va tarixiy ahamiyati tahlil qilinadi. Asarda Movarounnahr, Afg‘oniston va Hindiston hududlaridagi siyosiy-ijtimoiy jarayonlar, tarixiy voqealar, davlat boshqaruvi, xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va madaniy hayoti haqqoniy hamda kuzatuvchanlik asosida yoritilgani tadqiq etiladi. Shuningdek, muallifning voqea-hodisalarga munosabati, tarixiy shaxslar va zamondoshlar obrazini yaratish mahorati, tabiat va geografik muhit tasvirining asar mazmunidagi o‘rni ochib beriladi. “Boburnoma”ning tarixiy xotirani saqlash, milliy tafakkurni aks ettirish va o‘z davri voqeligini badiiy-tarixiy jihatdan yoritishdagi ahamiyatiga alohida e‘tibor qaratiladi. Tadqiqot natijasida “Boburnoma” tarixiy, memuar va badiiy tafakkur unsurlarini o‘zida mujassamlashtirgan, o‘zbek nasriy tafakkuri taraqqiyotida muhim o‘rin tutuvchi noyob asar ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: “Boburnoma”, Zahiriddin Muhammad Bobur, mazmun-mohiyat, tarixiy voqelik, memuar, tarixiy shaxs, badiiy tasvir, tabiat tasviri, geografik muhit, milliy tafakkur, tarixiy xotira, o‘zbek nasri.

Abstract. This article examines the content, essence, historical significance, and artistic value of Zahiriddin Muhammad Babur’s Baburnama. The study focuses on the political and social processes, historical events, state administration, customs, traditions, and cultural life of the peoples inhabiting the territories of Central Asia, Afghanistan, and India as represented in the work. Particular attention is paid to the author’s attitude toward historical events, his portrayal of historical figures and contemporaries, as well as the artistic significance of descriptions of nature and geographical landscapes. The article also considers the importance of Baburnama in preserving historical memory, reflecting national thought, and documenting the realities of its historical period through a combination of memoir, historical narrative, and artistic observation. The study demonstrates that Baburnama is a unique literary and historical work that combines elements of memoir, historiography, and artistic prose and occupies an important place in the development of Uzbek literary thought.

Keywords: Baburnama, Zahiriddin Muhammad Babur, content and essence, historical reality, memoir, historical figure, artistic representation, nature description, geographical environment, national thought, historical memory, Uzbek prose.

Zahiriddin Muhammad Bobur o‘zining qarama-qarshilikli, murakkab va qisqa hayotida (1483-1530) anchagina asarlar yozgan bo‘lsada, ularning hammasi bizgacha yetib kelmagan. Boburdan qolgan ijodiy merosining eng muhim va eng yirigi O‘rta Osiyo, Afg‘oniston,

Hindiston va eron xalqlari tarixi geografiyasi, etnografiyasiga oid nodir va qimmatli ma'lumotlarni o'z ichiga olgan va o'sha davr o'zbek klassik adabiyotida va adabiy tilining yorqin namunasi bo'lgan "Boburnoma" asaridir.

Bu asar mazmunining rang-barangligi, bir jahon ma'lumotlarni o'z ichiga olganligi, til va uslubining go'zalligi bilan XVIII, ayniqsa XIX asr sharqshunos olimlarning diqqatini o'ziga tortgan va uning turli qo'lyozma nushalari izlana boshlagan va g'arb tillariga tarjima qilishga kirishilgan edi.

Asarning asli nomi "Boburiya" bo'lsada, uni "Voqeanoma", "Tuzuki Boburiy", "Voqeoti Boburiy", deb ataganlar, keyinchalik asar "Boburnoma" degan nom bilan mashhur bo'lib ketgan.

Asarda eng avvalo hududiy jihatdan chegaralarini yoritishdan boshlanadi va o'zining davlatining chegaralarini yoritib berishdan boshlanadi. Undan keyingi betlarda Boburning avlodlari berilgan va uning avlodlari haqida ham ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek asarda Umarshayx mirzoning farzandlari ham berilgan va ular haqida shunday yozilgan "Avlodi: uch o'g'il, besh qiz mirzodin qolib edi. Bori o'glonlardin uluq men – Zahiriddin Muhammad Bobur edim, mening onam Qutluq Nigorxonim edi. Yana bir o'g'ul Jahongir mirzo edi, mendin ikki yosh kichik edi, aningonasi mo'g'ulning tuman beklaridinn edi, Fotima Sulton otliq. Yana bir o'g'ul Nosir mirzo edi, onasi andijonlik edi, g'unchachi edi, Umid otliq. Mendin to'rt yosh kichik edi.

Bori qizlaridin ulug' Xonzodabegim edi, mening bilabir tuqqon erdi, mendin besh yosh ulug' erdi. Yana bir qiz Mehrbonubegim erdi, mendin ikki yosh ulug' erdi. Yana bir qiz Shahrbonubegim erdi, bu dag'i Nosir mirzo bila bir tuqg'on erdi, mendin sekkiz yosh kichik edi. Yana bir qiz Yodgor Sultonbegim edi, onasi Og'a sulton otliq g'unchachi edi. "Havotun va saroyi: Qutlug' Nigorxonim edi, Yunusxonning ikkinchi qizi, Sulton Mahmudxon, Sulton Ahmadxonning egachisi edi.

"Boburnoma"da Bobur Samarqand taxtiga o'tirganligi haqida shunday yozilgan: "Samarqand taxtig'a o'lturg'och, Samarqand beklarini burungudek o'q rioyat va inoyat qildim. Bizing bila bo'lg'on beklarni ham faroxo'ri hollarig'a yarasha tarbiyat va shafkat qildim.

Shuningdek "Boburnoma" asarida Hindiston haqida ham quyidagicha ta'rif berganlar: "Hindiston mamoliki vase va purmardum va purhosil viloyat voqe bo'lubtur. Sharqi va janubi, balki g'arbi ham Muhit daryosig'a muntahi bo'lur. Shimoli bir tog'durkim, hindukush va kofiriston va kashmir tog'lari bila payvasttur. Jami Hindiston viloyatining poytaxti Dehli ermish. Sulton Shahobiddin G'uriydin so'ng, Sulton Feruzshohning oxir axdig'acha aksar Hinduston Dehli salotining taxti zabtida ekandur.

Bu tarixdakim, men Hindistonni fatx qildim, besh musulmon podshoh va ikki kofir Hindistonda saltanat qilurlar edi. Agarchi kichik kirim roy va roja tog' va jangalda xeyla bor edilar, vale mu'tabar va mustaqil bular edilar. Bir afg'onlar edikim, Dehli poytaxti alarda edi. Behradin bahorg'acha qobiz edilar. Afg'onlardin burun Junpur Sulton Husayn Sharqiyning

qabzida edi. Bu jamoatni puriy derlar. Bularning otalri, Firuzshohdin so'ng junpur mamlakatig'a musallit bo'lub turlar [1].

Mustaqillik yillarida Bobur va uning shaxsiyati, ilmiy ijodi, serqirra faoliyatiga doir talaygina asarlar, monografiyalar, maqolalar chop etilgan. Bu asarlarda turlicha yondashuv mavjud, lekin "Boburnoma" davr ruhi bilan yozilgan. Sulton Xusayn Boyqaro temuriy hukmdorlar ichida saltanat taxtida uzoq o'tirgan adolatli podsholardan biri bo'lgan. U hukmronlik qilgan 1469-1506 yillarda ilm- fan, ma'rifat me'morchilik va turli sohalarda o'zini yuksak cho'qqisiga ko'tarildi. Xuroson ayniqsa uning poytaxti Xirotda shahri Bobur tili bilan aytganda, birga o'n, balki yigirma barobar taraqqiy qilgan edi. Bobur mirzo Xusayn Bayqaro va Xirotda shahri haqida quyidagicha ta'rif bergan: "Xirotda o'zining faqat odobliligi bilangina emas, birinchi galda shoir, fan arbobi Alisher Navoiy va Abduraxmon Jomiyning sa'yi harakatlari natijasida madaniy markaz sifatida ham nom qozongan edi. Sulton Xusayn Mirzo zamoni xub ajab zamon edi, axli fazl va benazir eldin Xuroson shahri edi. Har kishining kim bir ishga mashg'ulligi bor edi. Himmati va g'arazi ul edikim, ul ishni kamolga yetkazgay"[2].

Bobur Xusayn Bayqoroning atrofini o'ragan muhitdan kelib chiqib unga xos bo'lgan ayrim chizgilar orqali ko'rsatishga muvaffaq bo'lgan. Albatta Xusayn Bayqoroning shaxsiyati va faoliyatiga turlicha baho berish mumkin. Bobur bu murakkab shaxsni ta'riflar ekan uning faoliyatini har tomonlama izohlashga, jamiyat xayoti uchun foydali bo'lgan ijobiy tomonlarini ham, kamchiliklarini ham xolisona o'rganishga intildi.

"Boburnoma" asarida Binoiyga quyidagicha ta'rif bergan: "shuarodin... yana Binoiy edi, xirilikdur, otasi ustod Muhammad Sabz banno uchun shundoq taxallus qilibdur. G'azalida rang va xol bordur, devon tartib qilubdur, masnaviylari ham bor. Bir masnaviysi mevalar bobida, mutakorib bahorida, bemuxassal nima debtur, bekore qilubdur. Yana bir muxtasar masnaviysi bor, xafif baxrida. Burunlar musiqiydin bexabar ekandur, bu jihattin Alisherbek ta'na qilur ekandur. Bir yil Mirzo Sulton Xusayn qishlay borganda Alisherbek ham borur. Binoiy Xirida qolur. Ul kishi musiqiy mashq qilur, yozgacha ancha bulurkim, ishlar bog'lar. Yoz Mirzo kelganda savt va naqsh utqarir. Alisherbek tahsin qilur"[3].

"Binoiy Alisher bekka xili mutaarriz (ya'ni qarshiligi bor ma'nosid) ekandur. Bu jihatdin xili jafolar tortdi. Oxir tura olmay Iroq va Ozarbayjonga Yaqubbek qoshiga bordi. Yaqubbek qoshida yomon emas edi. Yaqubbek o'lgandin so'ng ul viloyatlarda turmay Xiriga (Xirotda)ga keldi. Xanuz zarofat va taarruzi bor edi. YA'ni xusumati bor edi. Ul jumladin biri budurkim, bir kun shatranj majlisida Alisherbekka oyog'ini uzatur. Binoiyning orqasiga tegar, Alisherbek mutayaba bila balodirki, agar balodur. Xiri agar poy daroz mekuni ba (pushti)ga shoir merasad" (ajab bir balodirki, agar Xirotda oyog'ingni uzatsang, shoir ketiga tegasan) Binoiy deydi: "agar jam mekuni ham ba pushti shoir merasad" (yiqqaningda ham shoir ketiga tegadi) oxir u zarofatlardin yana Xiridin Samarqand azamati qildi"[4].

"Boburnoma"da Alisher Navoiyga ta'rif ham juda chiroyli berilgan va quyidagicha. Zahiriddin Muhammad Bobur "Boburnoma" asarida Alisher Navoiyga quyidagicha tarifi beradi : " Bu ikkinchi navbat Samarqand olganda Alisherbek tirik edi. Bir navbat kitoboti

ham kelib edi. Men har bir kitobot yuborib ediki, orqasida turkiy bayt aytib yuborib edim, javob kelgunicha tafrik va gavgo bo'ldi. YA'ni Bobur aytmochniki ikkinchi marta Samarqandni egallaganimda Navoiy tirik edi., men orqasida turkiy she'r yozilgan bir kitob yubordim javobi kelguncha Navoiy olamdan o'tadi. Ming afsuski Bobur Mirzoga Navoiy bilan uchrashish nasib etmagan ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: “Юлдузча”, 1989. 145-146-бетлар.
2. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: “Юлдузча”, 1989. 86-бет.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: “Юлдузча”, 1989. 88-бет.
4. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: “Юлдузча”, 1989. 91-бет.